

TTIP, Brexit og Norge

Jan Erik Grindheim, PhD, statsviter i Civita¹

Etter resultatet av folkeavstemningen om Storbritannias videre medlemskap i EU 23. juni i år, da nesten 52 prosent av velgerne stemte for at landet skal forlate EU, har det vært spekulasjoner rundt fremtiden for forhandlingene mellom EU og USA om det transatlantiske handels- og investeringspartnerskapet TTIP. Tidligere statsminister i Storbritannia, David Cameron, og USAs president Barack Obama, har vært to av TTIP-avtalens viktigste støttespillere. Nå er Cameron ute av regjeringkontorene og Obamas presidentperiode nærmer seg slutten. Hva betyr dette for TTIP-forhandlingene? Hvis britene forlater EU, hvordan vil de (kunne) forholde seg til en eventuell fremtidig TTIP-avtale? Hvilke endringer vil en britisk utmeldelse, en såkalt Brexit, kunne føre til i Norges forhold til EU, Storbritannia og USA dersom TTIP-avtalen blir en realitet?

Hva er TTIP?

EU er verdens største handelsblokk, EU og USA verdens to største økonomier. Sammen står de for rundt halvparten av verdien av den samlede produksjonen av varer og tjenester i verden,² og en tredjedel av verdenshandelen. Da finanskrisen var på sitt mest intense mot slutten av 2008, og Doha-runden med multilaterale forhandlinger i Verdens handelsorganisasjon (WTO) brøt sammen etter syv år, begynte EU og USA å diskutere hvordan handelen mellom dem kunne forenkles for å øke konkurranseevnen, skape økonomisk vekst og flere arbeidsplasser i Europa og USA.

På toppmøtet mellom G8-landene 17. juni 2013, sa statsminister Cameron at et handels- og investeringspartnerskap mellom EU og USA kunne skape to millioner nye arbeidsplasser, føre til større utvalg og lavere priser i butikkene, og danne grunnlaget for verdens største og mest omfattende bilaterale handelsavtale noensinne. Mens president Obama kvitterte med at et slikt partnerskap ville øke eksporten, bygge ned barrierer for handel og, som del av en bredere vekststrategi, gi støtte til hundretusener av arbeidsplasser på begge sider av Atlanteren.

I juli 2013 startet EU og USA forhandlinger om etableringen av *The Transatlantic Trade and Investment Partnership*, TTIP. Etter tre år har det vært gjennomført 14 forhandlingsrunder. Disse har handlet om (1) enklere *markedsadgang* mellom EU og USA, med full fjerning av toll- og avgifter, som allerede er svært lave mellom de to handelspartnerne, (2) samarbeid om utviklingen av felles reguleringer og respekt for hverandres forskjeller i *reguleringsregimer*, og (3) etableringen av felles *regelverk*, for eksempel når det gjelder potensielle tvisteløsninger mellom investorer og offentlige myndigheter (Grindheim 2015).

Etter at nærings- og energiminister Sigmar Gabriel fra det sosialdemokratiske partiet i Tyskland i slutten av august gikk ut og sa at TTIP-forhandlingene de facto har mislyktes, har imidlertid stadig flere stilt spørsmål ved om dette virkelig er tilfelle, siden fremgangen etter deres mening har vært så liten på de tre årene forhandlingene har vart. Men dette har lederen for den amerikanske forhandlingsdelegasjonen, ambassadør Michael Froman, kontant avvist, og med en viss irritasjon over Gabriels utsagn sagt at forhandlinger som dette nødvendigvis er kompliserte og tar tid, men at det gjøres stadige fremskritt og at neste forhandlingsrunde etter planen vil bli avholdt i midten av september (Böcking og Medick 2016).

Hvis TTIP-forhandlingene lykkes vil EU og USA kunne utvikle dagens handelspolitiske relasjoner til en tollunion, et felles marked eller en økonomisk union, dersom det er politisk vilje til det i Den amerikanske kongressen og i de nasjonale parlamentene til EUs medlemsstater. Dette vil i så fall kunne få stor betydning for Norge, siden Avtalen om Det europeiske økonomiske samarbeidsområdet – EØS-avtalen – ikke omfatter en tollunion og halvparten av det som produseres av varer og tjenester i Norge går til eksport. Rundt 85 prosent av eksporten går til EU og USA og rundt 70 prosent av importen kommer herfra.

Norge er ikke medlem av EU og deltar derfor ikke i forhandlingene. Per i dag vet vi ikke hvordan en TTIP-avtale mellom EU og USA vil forholde seg til tredjeland som Norge. Dette kan virke paradoksalt, siden EØS-avtalen innebærer en frihandelsavtale, som inkluderer norsk deltagelse i EUs indre marked og store deler av EUs reguleringer og regelverk for en økonomisk union mellom EU og de tre EFTA-landene Island, Liechtenstein og Norge. Men det skyldes at EØS-avtalen ikke inkluderer en tollunion med EU. Det vil si at Norge ikke er en del av den overenskomsten EUs medlemsstater har gjort om opphevelse av tollgrensene seg i mellom, og en felles toll og felles avgifter ved innførsel av varer fra land utenfor EU. Dersom dette ikke endres, vil ikke Norge som tredjeland eller part i EØS-samarbeidet kunne ta del i TTIP-avtalen, selv om Norges deltagelse i EUs indre marked gir stor grad av tollfrihet innenfor EØS-området for varebytte som omfattes av EØS-avtalen.

Det samme vil gjelde Storbritannia, dersom landet forlater EU og ikke klarer – eller ønsker – å forhandle seg frem til bilaterale handels- og investeringsavtaler med EU og USA som vil kunne inngå i eller tilpasses en eventuell fremtidig TTIP-avtale. Utfordringene for et Storbritannia utenfor EU vil, som for et tredjeland som Norge, være at bedriftene vil kunne få dårligere eksportvilkår, sterkere konkurranse, et mindre forutsigbart regelverk og svakere investeringsvern enn interne bedrifter i EU og USA på områder som dekkes av avtalen.

Hvis «Brexit means Brexit», som Storbritannias nye statsminister Theresa May har sagt, vil britene møte en helt annen handels- og investeringspolitisk hverdag utenfor enn innenfor EU. Riktignok er den britiske økonomien ikke fullt så avhengig av eksport og import som den norske. Rundt 30 prosent av det britene produserer av varer og tjenester går til eksport, mot 50 prosent i Norge. Storbritannia er heller ikke så avhengig av EU som Norge er. Omtrent halvparten av vareeksporten gikk i 2014 til EU, og rundt en tredel av tjenesteeksporten. EU er likevel britenes viktigste marked for eksport og import. Litt over halvparten av det de importerer av varer og litt under halvparten av importen av tjenester, kommer fra EU. Ser vi på enkeltland, er USA Storbritannias viktigste eksportmarked og tredje største importmarked.

Tabell 1. Storbritannias handel med utlandet i mai 2016

	EKSPORT			IMPORT	
	£ millioner	%		£ millioner	%
USA	3 710	15,8	Tyskland	5 082	14
Tyskland	2 575	11,0	Kina	2 889	8
Frankrike	1 512	6,5	USA	2 763	7,6
Irland	1 386	5,9	Nederland	2 439	6,7
Nederland	1 337	5,7	Sveits	2 244	6,2
Kina	1 161	4,9	Frankrike	1 980	5,4
Belgia	993	4,2	Belgia	1691	4,6
Spania	856	3,6	Spania	1 455	4
Italia	735	3,1	Italia	1 408	3,9
Hong Kong	606	2,6	Irland	969	2,6
Andre	8 538	36,4	Andre	13 145	36,4

Kilde: UK National Statistics 2016.

Som tabell 1 viser, gikk 15,8 prosent av Storbritannias eksport til USA i mai 2016, mens 14 prosent av importen kom fra Tyskland, 8 prosent fra Kina og 7,6 prosent fra USA. Åtte av Storbritannias 10 viktigste eksportmarkeder er europeiske land, som til sammen mottok 40 prosent av landets eksport i mai 2016. EU-landenes andel av britisk eksport har likevel gått ned de siste femten årene. Mens eksporten til EU økte med 3,6 prosent fra 1999 til 2014, økte den i samme periode med 6,5 prosent til land utenfor EU. EU-landenes andel av britisk eksport var bare 44,6 prosent i 2014, mot 54,8 prosent i 1999 (Royal Mail 2016).

Hvorvidt denne vridningen i eksport til andre deler av verden enn Europa var en medvirkende årsak til resultatet av folkeavstemningen, er vanskelig å si. Men dersom «Brexit means Brexit», må det finnes en grunn til at Storbritannia skal forlate EU.

Det virker likevel lite sannsynlig at den grunnen skulle være et bevisst ønske om å vende seg bort fra Europa – og med en mulig TTIP-avtale i havn, også bort fra USA; gitt at EU og USA tross alt utgjør mer enn halvparten av Storbritannias eksport- og importmarked. Storbritannias nye utenriksminister, Boris Johnson, har da også gjentatte ganger påpekt at et nei til EU ikke betyr et nei til Europa. Men hvordan Storbritannia fremover skal «play a leading role in Europe», som Johnson sa i forkant av sitt første møte med EUs øvrige utenriksministre i Brussel 18. juli i år, er vanskelig å forstå dersom landet melder seg ut av EU.

Vil TTIP-forhandlingene fortsette?

Allerede dagen etter folkeavstemningen i Storbritannia 23. juni, gjorde USAs sjefsforhandler Froman det klart at USA vil fortsette forhandlingene med både EU og Storbritannia dersom Brexit blir en realitet. Det økonomiske og strategiske grunnlaget for TTIP-avtalen forblir like viktig selv om

Storbritannia eventuelt går ut av EU, sa han, og understrekte hvor sentralt handel og investeringer er for USAs forhold til EU, så vel som til Storbritannia: «We are evaluating the impact of United Kingdom's decision on T-TIP and look forward to continuing our engagement with the European Union and our relations with the United Kingdom» (Froman 2016, ikke paginert).

Uken etter sa EUs forhandlingsleder, kommisær Cecilia Malmström, det samme: «The rationale of TTIP remains as strong today as it was last Thursday». Hun la også til en tidsplan for når forhandlingene skal være avsluttet: «With the ambition to conclude before the end of the Obama administration. That has not changed» (Malmström 2016, ikke paginert).

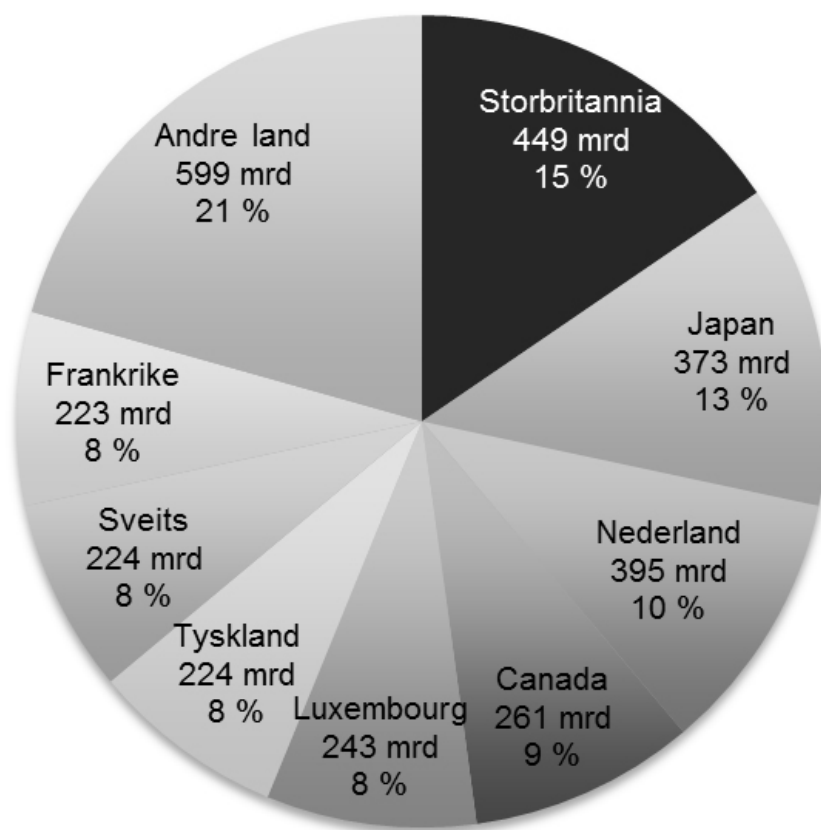
Få tror at forhandlerne klarer å holde denne tidsplanen, noe det det også var tvil om før folkeavstemningen i Storbritannia. En av grunnene er at det akkurat nå er like stor spenning knyttet til hvem som vinner det amerikanske presidentvalget, som til hvordan Storbritannia vil forholde seg til EU etter en eventuell utmeldelse.

Verken demokraten Hillary Clinton eller republikaneren Donald Trump har snakket særlig fordelaktig om internasjonale handels- og investeringsavtaler. Spesielt ikke Trump. Men det gjorde heller ikke president Barack Obama i sin første presidentvalgkampanje. Det er derfor stor sannsynlighet for at uansett hvem som blir USAs neste president, så vil hun eller han måtte forholde seg til at også amerikansk økonomi er langt mer avhengig av verdensmarkedet i dag enn tidligere. Mens kun 9 prosent av BNP i 1960 var relatert til internasjonal handel, var andelen økt til 28 prosent i 2015. Mellom 1960 og 2015 gikk eksporten opp fra 5 prosent til 12,6 prosent av BNP og importen fra 4,2 prosent til 15,5 prosent av BNP (Verdensbanken 2016a).

USA er verdens største eksportør av tjenester, og verdens nest største eksportør av varer. Verdien av USAs totale eksport var i 2015 på USD 2 261 163 millioner, hvorav tjenester utgjorde en tredjedel. De viktigste handelspartnerne er Canada, Mexico, Kina og Japan, mens det blant de europeiske landene er Storbritannia, Tyskland, Nederland, Belgia, Frankrike, Sveits, Italia, Spania og Irland (her rangert etter verdien av import av varer fra USA) som kommer inn blant USAs 30 viktigste handelspartnere. Til sammen står disse europeiske landene for rundt 18 prosent av USAs totale vareeksport og rundt 15 prosent av den totale importen av varer (U.S. Department of Commerce 2016). Handelspolitisk er derfor de nylig fremforhandlede handelsavtalene med Canada (CETA) og land i Stillehavsregionen (TPP) antagelig viktigere for USA enn det TTIP-avtalen er.

Når det gjelder investeringer, ser imidlertid tallene helt annerledes ut for forholdet mellom EU og USA. I 2014 var de samlede utenlandske investeringene i USA (*cumulative foreign direct investment*) på USD 2,9 trillioner.³ Disse kommer i all hovedsak fra transnasjonale selskaper i åtte land, hvorav Storbritannia er det klart største. Britiske selskaper står for 15 prosent av de utenlandske investeringene i USA, mens de 28 EU-landene til sammen står for nesten 60 prosent. I figur 1, ser vi at Storbritannia etterfølges av Japan, Nederland, Canada, Luxembourg, Tyskland, Sveits og Frankrike. Til sammenligning hadde norske selskaper investeringer verdt USD 17,5 milliarder i USA i 2014.

Figur 1. Samlede utenlandske investeringer i USA 2014 (USD og prosent)

Kilde: Organization for International Investment (2016:3)

USA er verdens mest populære land å investere i, men konkurransen fra andre land øker. Mens USA mottok 39 prosent av alle utenlandske investeringer i 2000, sank dette til 21 prosent i 2014. Det er blant annet i lys av dette vi må forstå amerikanernes ønske om å få i havn en dyptgående handels- og investeringsavtale som TTIP. Samtidig som de sikrer en videreføring av de tette relasjonene med Storbritannia, selv om britene skulle velge å gå ut av EU. Signaler så langt i samtalen mellom USA og Storbritannia om et fremtidig økonomisk samarbeid, ser ut til å være mer innrettet mot å få til gode investeringsavtaler mellom de to partene enn avtaler knyttet til frihandel. Dette kan også ha å gjøre med at det allerede er lite toll og avgifter på handel mellom EU-landene og USA, og mellom USA og EFTA-landene Island, Liechtenstein, Norge og Sveits. Det gjennomsnittlige tollnivået er på under 3 prosent.

Mens USA er verdens mest populære land å investere i, er Storbritannia det mest populære landet for utenlandske investeringer i Europa, og tredje mest populære i verden, etter USA og Kina. I 2014, som er det siste året vi har etterprøvbare tall for, gikk verdens utenlandske investeringer ned med 11 prosent og i Europa 16 prosent, i forhold til året før, mens de gikk opp i Storbritannia med mer enn 50 prosent til £ 44 milliarder. Dette utgjorde en tredel av alle utenlandske investeringer i EU i 2014, og forsterket Storbritannias ledende posisjon når det gjelder beholdningen av utenlandske investeringer, som ved utgangen av 2014 var på £ 1 065 milliarder. Det er transnasjonale selskaper

registrert i USA som har den største andelen av utenlandske investeringer i Storbritannia, med 27 prosent, etterfulgt av Nederland med 15 prosent og Frankrike med 8 prosent (UK Trade & Investment 2016).

En viktig grunn for selskaper utenfor EU til å investere i Storbritannia, er tilgangen til EUs indre marked. Den samme tiltrekningskraften har for øvrig Norge som investeringsland, som følge av EØS-avtalen. Ved en eventuell Brexit, vil høyere kostnader forbundet med investeringer og aksess til EUs indre marked trolig kunne legge en demper på de utenlandske investeringene i Storbritannia. Det viser en rapport fra London School of Economics and Political Science, hvor forfatterne har regnet ut at Storbritannias medlemskap i EU har ført til en økning av utenlandske investeringer på rundt 28 prosent.⁴ Hvis EU-medlemskap erstattes av en omfattende handelsavtale, for eksempel slik Sveits har gjennom sitt EFTA-medlemskap og bilaterale avtaler med EU, vil ikke dette virke nevneverdig inn på investeringene, konkluderer rapporten. Men det vil kunne (1) føre til synkende industriproduksjon, spesielt for bilindustrien, (2) gi en generell prisøkning og (3) gjøre det vanskeligere for finansnæringen å tiltrekke seg investeringer. Dessuten vil ikke britiske bedrifter lenger kunne prøve ufordelaktige reguleringer fra EUs side i EU-domstolen (Dhingra et al 2016).

TTIPs videre skjebne er likevel ikke bare avhengig av presidentvalget i USA, eller Storbritannias fremtidige forhold til EU. Det er også helt avgjørende for de videre forhandlingene hvilke politiske krefter som vinner frem i de europeiske landene i tiden som kommer, og ikke minst i EUs politiske institusjoner. Storbritannia har vært det landet som sterkest har kjempet for et markedsliberalt indre marked i EU, mot de som er mer opptatt av sosiale sider ved integrasjonspolitikken enn EUs grunnleggende markedslogikk. Det vil i første rekke si Frankrike, mens Tyskland ofte har støttet britene. Derfor har også den tyske forbundskansleren Angela Merkel vært kritisk til å kreve en rask avklaring fra britenes side om at utmeldelsesparagrafen artikkel 50 i Unionstraktaten skal iverksettes.

Uten Storbritannia vil EU kunne gå i retning av å utvikle et mer sosialt indre marked med sterkere fokus på arbeidstagernes rettigheter, helse, miljø og sikkerhet. Dette vil i så fall kunne få stor betydning for TTIP-forhandlingene, siden både demokratene og republikanerne i USA er mer skeptiske til en mer sosialt orientert markedspolitisk tenkning enn det europeiske politikere er. Uten at vi av den grunn må trekke slutningen at ikke det også her finnes omfattende reguleringer og rettigheter i arbeidsmarkedet.

Hvorvidt TTIP-avtalen blir en realitet, er et politisk spørsmål som avgjøres i de europeiske statenes nasjonalforsamlinger og i Den amerikanske kongressen. I 2017 er det presidentvalg i Frankrike og forbundsdagsvalg i Tyskland. Dette vil kunne påvirke utfallet av TTIP-forhandlingene i like stor grad som det amerikanske presidentvalget i november i år eller en eventuell Brexit. Det er derfor kommisær Malmström legger så stor vekt på at tidsplanen for TTIP-forhandlingene ligger fast.

I motsetning til sin politiske motstander, Sigmar Gabriel, er kristendemokraten Merkel en sterk tilhenger av TTIP. Men motstanden i hennes storallians med sosialdemokratene vokser, slik den har gjort blant mange av hennes egne partifeller og i opinionen, og i Frankrike har støtten til TTIP aldri vært spesielt stor. En endring i politisk lederskap i disse to landene, i en mer proteksjonistisk og nasjonalistisk retning, vil kunne velte avtalen, spesielt dersom også en ny amerikansk president er mer skeptisk til TTIP enn det Barack Obama er.

Hva betyr Brexit for Storbritannias forhold til TTIP?

Under valgkampen om en eventuell Brexit sa Obama at dersom Storbritannia forlater EU, må de regne med å «stille bakerst i køen» når det gjelder forhandlingene om et handels- og investeringspartnerskap (TTIP) mellom EU og USA. Men i etterkant av folkeavstemningen 23. juni, har tonen endret seg. USAs utenriksminister John Kerry har allerede vært i London, og Storbritannias nye minister for internasjonal handel, Liam Fox, skal besøke USA, etter at det 30. juni ble lagt frem et forslag i Den amerikanske kongressen om en bilateral handelsavtale mellom USA og Storbritannia. Forslaget, som kommer fra de republikanske senatorene Mike Lee og Tom Cotton, er blitt kalt The United Kingdom Trade Continuity Act og skal:

... provide for the continuation with respect to the United Kingdom of existing commercial agreements between the United States and the European Union, to encourage the President to expeditiously negotiate a new comprehensive bilateral trade agreement with the United Kingdom, and for other purposes (Scribd. 2016:1).

Speaker i Representantenes hus, republikaneren Paul Ryan, har presset på for at en til tider skeptisk U.S. Congress skal gi sin støtte til president Obama når det gjelder forhandlingene om internasjonale handels- og investeringsavtaler som den med Canada (CETA), Stillehavslandene (TPP) og TTIP. Men i forkant av Lee og Cottons forslag om en bilateral handelsavtale mellom USA og Storbritannia, sa Ryan at Kongressen også må vise britene at de er blant USAs uunnværlige allierte, og at han selv godt kunne ha støttet en Brexit.

Begrunnelsen for The United Kingdom Trade Continuity Act, som oppfordrer presidenten til å starte «fast-track talks» med Storbritannia for å få til en avtale innen ett år, er økonomisk og militær. Senator Lee har sagt at det spesielle forholdet til Storbritannia gjennom mer enn hundre år har gitt begge landene store økonomiske og sikkerhetspolitiske fordeler, mens senator Cotton har uttalt at de sterke militære båndene mellom de to landene gjør at Storbritannia fortjener en spesialbehandling fra USAs side (Mikelionis 2016). Men så lenge Storbritannia er medlem av EU, kan ikke landet formelt skrive under noen bilaterale handels- og investeringsavtaler med andre land, heller ikke USA.

Det virker likevel som det er aksept i EU for at britene kan sette i gang forhandlinger om slike avtaler, selv om Artikkel 50 i Unionstraktaten foreløpig ikke er satt i verk. Utfordringene ser ut til å være interne stridigheter i den nye britiske regjeringen, der Liam Fox har tatt til orde for at Storbritannia bør forlate tollunionen med EU for å kunne gjøre det lettere å inngå nye handelsavtaler med andre land, mens finansminister Philip Hammond og statsminister Theresa May er av en helt annen oppfatning. De vil ha så tette økonomiske bånd til EU som mulig, ikke minst for å sikre Londons fremtidige posisjon som Europas finanssentrum, i konkurranse med byer som Amsterdam, Dublin, Frankfurt og Paris.

Dersom Storbritannia foretar en Brexit, vil det antagelig kunne ta fem til ti år før landet kan forhandle frem en fullverdig avtale med EU. Med USA kan det ta opptil tre år, selv om det i kongressforslaget til Lee og Cotton ligger en klausul om at forhandlingene mellom USA og Storbritannia må starte innen 30 dager etter at forslaget eventuelt er vedtatt, og sluttføres innen ett år fra vedtaksdatoen. Grunnen til dette er at det trolig vil ta minst to år for Storbritannia å forlate EU i henhold til Artikkel 50 i Unionstraktaten.

Når det gjelder forhandlingene om en fremtidig avtale mellom Storbritannia og EU, er utfordringene spesielt knyttet til spørsmålet om fri bevegelse av personer over de europeiske landenes grenser. Dette er kjent som en av de fire frihetene i EUs indre marked, i tillegg til fri bevegelse av varer, tjenester og kapital. Fra EUs side har det gjentatte ganger vært understreket at en avtale om britisk deltagelse i EUs indre marked må inkludere retten til fri bevegelse for personer – slik for eksempel Norge har gjennom EØS-avtalen, og Sveits har akseptert som en forutsetning for tilgang til EUs indre marked. Uten en slik aksept, vil Storbritannia ikke kunne få ta del i en eventuell tollunion med EU.

Problemet er at begrensninger på innvandringen var den britiske Leave-kampanjens viktigste argument for utmeldelse. Gjennom hele valgkampen sa Leave-sidens leder, Nigel Farage fra United Kingdom Independence Party (UKIP), at det var innvandring som kom til å avgjøre resultatet av folkeavstemningen 23. juni. Han fikk støtte av Boris Johnson, som mente at det Farage kalte «ukontrollert innvandring fra EU» var med på å senke lønningene og legge press på det britiske helsesystemet, og derfor måtte begrenses (Cooper 2016). Men i en TV-debatt på BBC to uker før folkeavstemningen, understrekte Farage at det økonomiske aspektet ikke nødvendigvis var hovedproblemet med EU-medlemskapet, siden rapporter viste at det han da kalte «masseinnvandring» både kunne styrke og svekke britisk økonomi. Farages argument for at Storbritannia burde forlate EU var et ønske om at hans barn og barnebarn skulle få oppleve den samme livskvalitet som han hadde hatt, med fri tilgang til utdanning og helsetjenester, og et samfunn som var gjenkjennelig for dem som det hadde vært for ham (BBC News 2016).

I valgkampen før folkeavstemningen ble ofte Norge og Sveits trukket frem som eksempler på hvordan Storbritannia kunne samarbeide med EU etter en Brexit, samtidig som de beholdt sin nasjonale selvråderett. Argumentet fra Leave-kampanjen var at Storbritannia kunne klare seg godt økonomisk utenfor EU, slik Norge og Sveits har gjort, og at de kunne kontrollere innvandringen bedre gjennom et utenforskap. Når det gjelder økonomi, er det riktig at Norge og Sveits gjør det bra, men når det gjelder innvandring fra EU-land ser vi av tabell 2 at denne er langt høyere i Norge og Sveits per innbygger enn den er i Storbritannia.

Tabell 2. Innvandring og økonomi i Norge, Storbritannia og Sveits

	Netto innvandring per 1000 i 2014	Innvandrere fra EU per 1000 i 2014	BNP per capita i \$ 2011-14	Arbeidsledighets-rate i % i 2015	Handelsbalanse i € mrd. i 2015
Norge	8	6,8	65 615	4,7	13,3
Storbritannia	5,4	4,1	40 233	5,1	- 61,7
Sveits	2,5	11,5	59 540	3,5	- 94,4

Kilde: Eurostat (2016), The Telegraph (2016) og Verdensbanken (2016b).

For Brexit, mot TTIP

Argumentene for Brexit og mot TTIP er ofte de samme, og handler primært om at internasjonalisering og globalisering har fratatt folk kontroll over egen hverdag. Etter at mer enn en million flyktninger og migranter kom til Europa bare i løpet av 2015, ble dette også koblet til utfordringer knyttet til innvandringen til Storbritannia fra andre EU-land og et hovedargument i valgkampen for Leave-kampanjen. Deres slagord for at Storbritannia skulle forlate EU, var at de ville ha landet sitt tilbake og at innvandringen hadde nådd et metningspunkt. «We want our country back», sa Farage, mens Boris Johnson snakket om 23. juni som Storbritannias fremtidige «Independence Day».

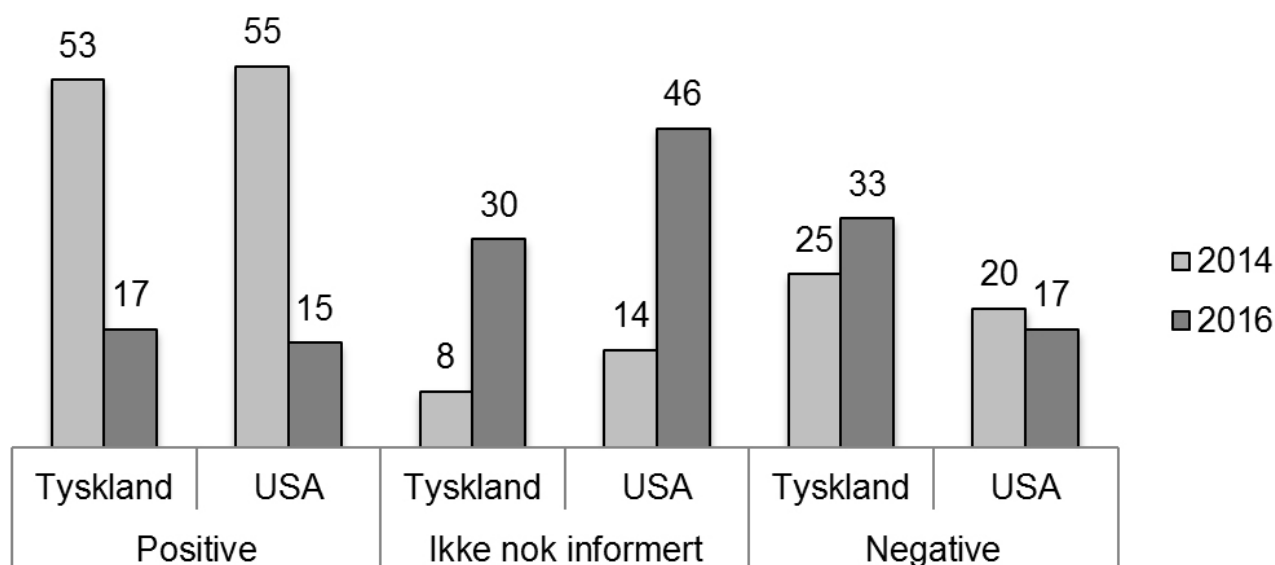
Ett av Nigel Farages argumenter i valgkampen før folkeavstemningen var at TTIP er et komplott mellom «the US establishment» og EU, og at Barack Obamas støtte til fortsatt britisk EU-medlemskap skyldtes et ønske om å ville privatisere det britiske helsesystemet NHS gjennom bakdøra TTIP. Dette motsatte imidlertid daværende helseminister i Storbritannia, Jane Ellison, seg, da hun understrekte at krav om privatisering av offentlige helse- og sosialtjenester ikke er en del av TTIP-avtalen. Tvert i mot mente hun at hennes regjering alltid hadde beskyttet NHS i alle handelsavtaler britene så langt har inngått med andre land, og at dette også ville være britisk politikk fremover (Parfitt 2016).

Argumentene fra den britiske Leave-kampanjen for en Brexit og mot TTIP, finner vi også i Norge, og de politiske og ideologiske skillelinjene er langt på vei de samme i Norge og Storbritannia når det gjelder hvem som er for og mot en TTIP-avtale. Tilhengerne av TTIP er generelt sett tilhengere av internasjonal handel og globalisering, og av internasjonale organisasjoner som arbeider for politisk styring og kontroll med den globale kapitalen, for eksempel EU. Motstanderne av TTIP er for nasjonalstatlige løsninger og proteksjonisme, spesielt når det gjelder offentlige tjenester, og bruker de samme argumentene i sin motstand mot EU. Den største utfordringen er likevel det interesseorganisasjonen Attac, i likhet med Farage og Leave-kampanjen i Storbritannia, kaller «store selskaper», fordi «Den hemmelige frihandelsavtalen mellom EU og USA (TTIP) gir store selskaper kontroll over politikken innenfor arbeid, mat og miljø» (Attac 2016).

Til nå har motstanderne av TTIP samlet inn rundt 3.3 millioner underskrifter i hele EU, hvorav 1.6 millioner i Tyskland. Men for forbundskansler Merkel er det antagelig mer bekymringsfullt at opinionsundersøkelser viser en markant nedgang i støtten til internasjonal handel og handelsavtaler generelt og til TTIP spesielt. I en survey gjennomført i Tyskland og USA i februar i år, viste det seg at mens 88 prosent av de spurte i Tyskland hadde et positivt syn på internasjonal handel og 9 prosent var negative i 2014, hadde tallet på de som er negative økt til 27 prosent og tallet på de som er positive sunket til 56 prosent i 2016. I USA hadde det imidlertid gått andre veien: I 2014 var 71 prosent positive, i 2016 hele 82 prosent, mens tallet på negative hadde sunket fra 23 prosent til 13 prosent (BertelsmannStiftung 2016).

Når det gjelder TTIP, viste undersøkelsen fra februar i år at interessen for avtalen er stor i begge landene: 52 prosent av de spurte i Tyskland sier de er interessert i TTIP-avtalen, mens 44 prosent i USA sier det samme. Men, som figur 2 viser, har støtten til TTIP-avtalen gått betraktelig ned i begge landene fra 2014 til i dag: fra 55 prosent i Tyskland og 53 prosent i USA som så positivt på TTIP i 2014, til 17 prosent i Tyskland og 15 prosent i USA i 2016.

Figur 2 Holdningen til TTIP i Tyskland og USA 2014 og 2016

Kilde: BertelsmannStiftung (2016:7).

Forhandlerne på de to sidene av Atlanteren har likevel et flertall av politikerne i de nasjonale parlamentene i EU, i EUs egne institusjoner og i Kongressen i USA med seg i synet på at en TTIP-avtale vil kunne virke positivt inn på europeisk og amerikansk økonomi. Men samtidig viser den politiske utviklingen i EU og USA at det er en utpreget skepsis til økt internasjonalisering, globalisering og ikke minst migrasjon blant store deler av befolkningen. Politiske partier som vektlegger alternativer til denne utviklingen gjør det godt i valg og meningsmålinger i de europeiske landene, og Trumps fremgang i den amerikanske presidentvalgkampen viser at argumenter mot avtaler som TTIP slår godt an hos stadig flere velgere.

Har Brexit noen betydning for Norges forhold til TTIP?

Vi har tidligere sett at Norge har en veldig åpen økonomi, siden nesten halvparten av det som produseres av varer og tjenester her i landet går til eksport, og rundt 85 prosent av eksporten går til EU og USA, mens rundt 70 prosent av norsk import kommer derfra. Storbritannia er Norges største eksportmarked målt i verdi, med en eksport av varer i 2015 på 168 milliarder kroner når vi inkluderer olje og gass, og tredje størst på fastlandseksport. USA er det syvende største eksportmarkedet, med en verdi på 37 milliarder kroner i 2015. Når det gjelder import av varer, er Sverige og Tyskland større enn Storbritannia, som eksporterte for 39 milliarder kroner til Norge i 2015, det samme som USA (Statistisk sentralbyrå 2016).

Dersom vi ser på eksport av varer og tjenester, utgjør Storbritannia omtrent en fjerdedel av det internasjonale markedet for norske bedrifter. Den viktigste sektoren er olje og gass, siden mer enn 35 prosent av norsk petroleumseksport går til Storbritannia. Landet importerer en tredel av sitt totale gassbehov, og rundt 70 prosent av dette dekkes gjennom norsk eksport. Andre viktige sektorer er fisk og sjømat, kreative næringer innen kunst og kultur, og turisme.

I tillegg til de økonomiske realitetene, er Norge og Storbritannia tett knyttet sammen historisk, politisk og kulturelt. Det er derfor, som forskerne Øyvind Bratberg og Kristin Haugevik (2012) har påpekt, et paradoks at selv om samhandlingen mellom Norge og Storbritannia aldri har vært større og omfattet så mange saksområder, institusjoner og individuelle forhold som nå, har det frem til britenes folkeavstemning vært forbausende lite systematisk oppmerksomhet rundt det norsk-britiske forholdet.

Dette gjelder også næringslivsinvesteringer mellom Norge og Storbritannia og Norge og USA. TTIP-avtalen er tenkt å være et dyptgående handels- og investeringspartnerskap mellom EU og USA, og en eventuell britisk utmeldelse av EU vil kunne påvirke Norge på dette området. Stadig flere norske foretak kontrolleres fra utlandet, med Sverige, Danmark, Storbritannia, USA og Tyskland som de fem viktigste eierlandene. I 2014 var det 6 965 utenlandskontrollerte foretak i Norge, som til sammen sysselsatte 337 639 personer og hadde en omsetning på 1 491 milliarder kroner. Om lag 80 prosent av dem eies fra land i EU, hvorav 3 305 fra de nordiske landene (se tabell 3).

Tabell 3. Utenlandskontrollerte foretak i Norge. Viktigste eierland 2014

	Foretak	%	Sysselsatte (personer)	%	Omsetning (mill. kroner)	%	Andel av bearbeidingsverdi (%)
Sverige	2 090	30,0	85 566	25,3	240 297	16,1	12
Danmark	899	12,9	33 317	9,9	106 354	7,1	7
Storbritannia	685	9,8	33 747	10,0	131 461	8,8	9
USA	591	8,5	55 754	16,5	354 920	23,8	25
Tyskland	330	4,7	19 193	5,7	78 688	5,3	6
Nederland	222	3,2	10 503	3,1	84 423	5,7	7
Frankrike	197	2,8	18 511	5,5	118 152	7,9	12
Finland	244	3,5	13 855	4,1	43 501	2,9	-
Sveits	186	2,7	17 420	5,2	72 809	4,9	-
Totalt	6 965		337 639		1 491 506		

Kilde: Statistisk sentralbyrå (2016b).

Det vil si at nesten halvparten av de utenlandskontrollerte foretakene i Norge har nordiske eiere, men det er de foretakene som kontrolleres fra USA som bidrar mest til verdiskapingen. Foretak som eies fra USA står for en fjerdedel av bearbeidingsverdien til foretak kontrollert fra utlandet, primært som følge av at mye av denne verdiskapingen foregår innenfor olje- og gassrelatert virksomhet. Totalt sett summerer bearbeidingsverdien til utenlandskontrollerte foretak i Norge seg til 467 milliarder kroner.

Dette utgjør litt over en fjerdedel av verdiskapingen i norsk næringsliv, og viser at en TTIP-avtale som inkluderer både handel og investeringer mellom EU og USA, vil være viktig for Norge og norske bedrifter. Mens en utvikling i forholdet mellom Storbritannia og EU som setter TTIP-avtalen i fare, vil kunne vise seg å ha negative konsekvenser for norsk næringsliv dersom det ikke er mulig å forhandle

frem gode bilaterale avtaler med Storbritannia samtidig som Norge, alene eller som medlem av EØS eller EFTA, blir en del av TTIP-avtalen.

Det er viktig for Norge å ha et godt forhold til Storbritannia. Som direktør Tore Myhre (2016) i Internasjonal avdeling av Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO) sier: «Norge må få en god, bilateral avtale med Storbritannia som opprettholder dagens markedsadgang». Men dette avhenger av hvordan Storbritannia velger å forholde seg til EU. Fem mulige tilknytningsformer mellom Storbritannia og EU ved en eventuell Brexit ser ut til å utkrystallisere seg:

- **NORSK MODELL:** Full tilgang til det indre marked, men må godta de fire friheter – også fri bevegelse av personer, som var et stridsspørsmål i folkeavstemningen. Norge betaler i dag det samme som UK per innbygger for EØS-avtalen og 75 øvrige avtaler med EU, men har ingen politisk medbestemmelse.
- **SVEITSISK MODELL:** I EFTA, ikke EØS. Utvalgte bilaterale avtaler med EU. Ikke forpliktet til å følge EUs regelverk, men vil måtte akseptere de fire friheter for aksess til det indre marked. Sveits har unntak for banksektoren og andre tjenester, som utgjør 80 prosent av britisk økonomi. Sveits betaler mindre enn Norge.
- **TYRKISK MODELL:** Tollunion med EU [noe Norge ikke har], med unntak for jordbruksvarer og tjenester. Må anvende EUs eksterne tollsatser på varer importert fra land utenfor EU, uten å ha medbestemmelse i reguleringen av dem. Tyrkia betaler mindre enn Sveits.
- **KANADISK MODELL:** Fremforhandlet avtale med EU (CETA), som ikke har trådt i kraft. Preferert tilgang til det indre marked, uten de forpliktelsene Norge og Sveits har. Eliminerer de fleste tollsatser. Unntak for enkelte sensitive jordbruksprodukter, for eksempel egg og kylling. Må garantere at produktene er laget i Canada for å unngå misbruk av tollfrihet. Dekker bare delvis tjenestesektoren og vil ikke gi automatisk markedsadgang for finansielle tjenester, som er essensielt for London. Britiske produkter vil måtte følge EUs standarder og tekniske spesifikasjoner, uten å ha medbestemmelse i utformingen av dem.
- **HONG KONG/SINGAPORE MODELL:** Fjerning av alle tollbarrierer på eksport og import, som et unilateralt frihandelsprinsipp. Basere seg på fremgang i multilaterale forhandlinger om frihandel innen Verdens handelsorganisasjon (WTO). Vil antagelig ha stor innvirkning på jordbrukssektoren og deler av den tradisjonelle industrien, siden import av slike varer vil bli langt billigere enn å produsere dem i UK.

I forkant av folkeavstemningen 23. juni publiserte ett av Storbritannias største online befraktningsfirmaer, ParcelHero, en analyse av mulige konsekvenser ved en eventuell Brexit. Den største utfordringen fra deres side vil være en økning i kostnadene ved import til Storbritannia på rundt 30 prosent, fordelt på:

- 5-9 % økning i toll på allerede tollbelagte varer
- 20 % VAT (merverdiavgift inkl. transport og forsikring) på varer kjøpt i EU
- 15 £ ekstra utgifter til tollklarering fra transportbyråene
- økte transportkostnader pga. mindre konkurranse

En gjennomsnittlig SMB (små- og mellomstore bedrifter) som eksporterer/importerer til/fra EU (unntatt enkeltpersonbedrifter) vil kunne få rundt £ 163 000 i ekstra årlige utgifter, inkludert avgifter. For hele Storbritannia vil dette bety en økning på £ 11 milliarder i nye tollavgifter. Et kjøp på £ 150 fra EU vil kunne komme til å koste rundt £ 195. I tillegg vil produsenter og konsumenter kunne oppleve en økning i byråkratiske reguleringer, for eksempel med opprinnelseskrav på tollpapirer, og SMB-er og internettforhandlere vil antagelig se at tilbydere i EU vil være å foretrekke for utenforstående fremfor de i Storbritannia.

Forbruksvarer vil kunne øke i pris dersom UK følger ikke-medlemsland som Norge og Sveits, og britiske eksportører må regne med at EU vil innføre ekstra toll og avgifter på deres varer og tjenester, eller innføre proteksjonistiske tiltak og anti-dumping regler dersom ikke britene forhandler seg frem til full tilgang til EUs indre marked, slik Norge og Sveits har gjort. Dette har å gjøre med at Storbritannia ikke nødvendigvis vil kunne regne med å bli en del av EUs favoriserte handels- og investeringsavtaler som TTIP. (Hvilket for øvrig også gjelder Norge og de andre EØS-landene Island og Liechtenstein samt EFTA-landet Sveits, dersom disse ikke aktivt søker deltagelse i TTIP og TTIP åpnes opp for tredjeland.) Velger britene dessuten å stå utenfor EUs felles eksterne avgiftssystem, vil de kunne komme til å måtte etablere rundt 19 000 egne tariffkoder. Dette vil koste tid, krefter og penger på grensen til EU-land, og bety dårligere konkurransevilkår for britiske bedrifter.

Et eksempel på hvordan TTIP vil kunne føre til billigere varer i EU og USA, med spesiell relevans for Storbritannia, er at europeiske biler er underlagt 2,5 prosent toll ved salg i USA, mens amerikanske biler får 10 prosent toll ved salg i EU. Hvis Storbritannia forlater EU og ikke inkluderes i TTIP på samme vilkår som EUs medlemsland, vil slike tollavgifter kunne bli opprettholdt og økes, om da ikke britene får til (og ønsker) bilaterale avtaler med EU og USA som gjør dem i stand til å senke toll og avgifter på egenhånd. Dette vil bety mye for britisk økonomi, siden biler er Storbritannias viktigste importvare og nest viktigste eksportvare. Verdien av britisk bileksport bare til det amerikanske markedet, var i 2015 på USD 5,86 milliarder, mens verdien av importen av biler var på USD 133 millioner fra USA. Jinks Milt (2016) fra ParcelHero sier at siden 35 prosent av britiske eksportrettede SMB-er handler med USA, er det viktig at TTIP-avtalen lykkes selv om Storbritannia skulle forlate EU.

Forholdet mellom TTIP og tredjeland

Under den britiske valgkampen før folkeavstemningen, ble det spekulert i om Storbritannia kunne tenke seg en EØS-avtale som alternativ til fullt medlemskap i EU. Dette avviste daværende statsminister David Cameron kontant med å si at landet ikke ville være med i en organisasjon hvor de måtte betale uten å være med på å bestemme: «Norway pay but get no say», som han sa til Channel 4 i oktober 2015.⁵ Et alternativ som også ble diskutert var medlemskap i EFTA, men ikke EØS. Dette har blant andre den norske interesseorganisasjonen Nei til EU tatt til orde for, sammen med Fremskrittspartiet og Senterpartiet, gjennom å si at «Norge ikke bør avvente situasjonen, men heller ta aktivt initiativ for å få britene med i Efta-samarbeidet».⁶

Erna Solbergs regjering har satt ned en embetsmannsgruppe som skal vurdere betydningen av Brexit for Norge, og mulige tilknytningsformer mellom Storbritannia og EU. I gruppens mandat inngår også å se på britisk medlemskap i EFTA. Grunnen er at regjeringen har sett med en viss skepsis på å «slippe inn et stort land i en slik organisasjon», som Elisabeth Vik Aspaker, EU- og EØS-minister, sa til Aftenposten 9. august 2016. Men etter at Aspaker, næringsminister Monica Mæland og fiskeriminister Per Sandberg i midten av august møtte representanter for norsk næringsliv for å høre hva de tenkte om en britisk utmeldelse av EU, åpnet regjeringen EFTA-døren for Storbritannia (Vermes 2016).

En av fordelene Storbritannia kan få med et EFTA-medlemskap er tilgang til EFTAs 27 frihandelsavtaler med i alt 38 land. Men ingen av disse frihandelsavtalene inkluderer noen av EUs medlemsstater eller USA, og uten at Storbritannia og Norge forhandler frem en tollunion med EU og blir en del av EUs felles handelspolitikk, vil de heller ikke kunne ta del i en eventuell TTIP-avtale dersom denne ikke inkluderer spesielle ordninger for tredjeland. Dette er lite sannsynlig, siden slike ordninger vil undergrave intensjonen med en tollunion og felles handels- og investeringspolitikk. Tilhengerne av at Storbritannia blir medlem i EFTA sier at dette vil kunne styrke organisasjonens muligheter til å inngå frihandelsavtaler med store land som USA, Kina, Japan, Russland, India og Brasil. Motstanderne frykter at et for sterkt Storbritannia i EFTA vil kunne sette EØS-avtalen i fare og trekke Island, Liechtenstein og Norge lenger bort fra EU enn tilfellet er i dag. Dette vil også være en utfordring for Sveits, selv om landet ikke er med i EØS, men som et EFTA-land med tette bånd til EU og full aksess til EUs indre marked med de fire friheter.

Konklusjon

Dersom TTIP-forhandlingene lykkes, og EU og USA etablerer et dyptgående handels- og investeringspartnerskap, vil det kunne få stor betydning for Norge om avtalen ikke på en eller annen måte inkluderer tredjeland. Det vil også Storbritannia få merke hvis landet melder seg ut av EU og forlater tollunionen og EUs felles handelspolitikk. Som vi har sett er det nettopp dette enkelte av medlemmene i den nye britiske regjeringen vil, mens statsminister Theresa May har understreket at britene ønsker et fortsatt tett samarbeid med EU hvor spesielt deltagelse i EUs indre marked står høyt på dagsorden.

Utfordringen er at EU ser ut til å ville kreve at britene i så fall må akseptere fri bevegelse av personer over landegrensene, noe det er skepsis til selv blant mange av medlemmene i Remain-aksjonen fra valgkampen. Dessuten er det utenkelig at Storbritannia skal kunne opprettholde en tollunion med EU, uten også å måtte akseptere de grunnleggende reglene for en felles handelspolitikk og EUs fire friheter. Gjør de det, kan de ikke forhandle om frihandels- og investeringsavtaler på egenhånd, eller som medlemmer av EFTA og eventuelt EØS. Heller ikke TTIP-avtalen, hvis ikke forhandlingene om den går i en helt annen retning enn til nå, eller at en eventuell avtaletekst er så utvannet at selv land som ikke har tollunion med EU kan være med.

Dette gjelder også for Norge, som ved en eventuell Brexit vil kunne komme i skvis mellom lojalitet til EU og Storbritannia. Storbritannia er en viktig handels- og investeringspartner for Norge, men det er også de resterende EU-landene og USA. Gitt at Storbritannia melder seg ut av EU, vil ikke et tettere samarbeid med Storbritannia nødvendigvis være i Norges interesse. Dette gjelder også i forhold til TTIP-avtalen, som i så fall må suppleres med bilaterale avtaler mellom Norge og Storbritannia som ikke truer Norges forhold til EU og USA.

FORFATTER: Notatet er skrevet av Jan Erik Grindheim, statsviter i Civita.

Civita er en partipolitisk uavhengig tankesmie som gjennom sitt arbeid skal bidra til økt forståelse og oppslutning om liberale verdier og løsninger. Den enkelte publikasjons forfatter(e) står for alle utredninger, konklusjoner og anbefalinger, og disse analysene deles ikke nødvendigvis av andre ansatte, ledelse, styre eller bidragsytere. Skulle feil eller mangler oppdages, ville vi sette stor pris på tilbakemelding, slik at vi kan rette opp eller justere.

Ta kontakt med forfatteren på janerik@civita.no eller civita@civita.no.

Referanser

Attac (2016): «Det du trenger å vite om TTIP». Lastet ned 22.08.2016: <http://attac.no/stopp-ttip/>.

BBC (2016): «Eddie Izzard vs Nigel Farage on immigration – BBC News». BBC 10. juni 2016. Lastet ned fra YouTube 13.08.2016: https://www.youtube.com/watch?v=ECDrYfNvj_o.

BertelsmannStiftung (2016): *Attitudes to global trade and TTIP in Germany and the United States*. Global Economic Dynamics: Berlin: BertelsmannStiftung.

Bratberg, Øyvind og Kristin M. Haugevik (2012): «Innledning: Et glemt partnerskap». I Bratberg og Haugevik (red.): *Det glemte partnerskapet. Norge og Storbritannia i et nytt århundre*. Oslo: Akademisk forlag.

Böcking, David og Veit Medick (2016): «Streit um Freihandelspakt: Gabriels TTIP-Abgesang irritiert Washington». *Spiegel Online Wirtschaft* 30. august 2016. Lastet ned 31.08.2016: <http://www.spiegel.de/wirtschaft/soziales/ttip-us-regierung-widerspricht-sigmar-gabriel-a-1110028.html>.

Cooper, Charlie (2016): «Boris Johnson says 'uncontrolled' immigration from EU is driving down wages and putting pressure on NHS». *Independent* 23. mars 2016. Lastet ned: 13.08.2016: <http://www.independent.co.uk/news/uk/politics/boris-johnson-says-uncontrolled-immigration-from-eu-is-driving-down-wages-and-putting-pressure-on-a6948346.html>.

Dhingra, Swati, Gianmarco Ottaviano, Thomas Sampson og John Van Reenen (2016): *The impact of Brexit on foreign investment in the UK*. Centre for Economic Performance, London School of Economic and Political Science, Paper Brexit 03. London: London School of Economics and Political Science.

Eurostat (2016): «Migration and migrant population statistics»: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Migration_and_migrant_population_statistics.

Froman, Michael (2016): «Statement by Ambassador Froman on the UK Referendum»: <https://ustr.gov/about-us/policy-offices/press-office/press-releases/2016/june/Statement-Ambassador-Froman-UK-Referendum>.

Malmström, Cecilia (2016): «TTIP: The finish line and how to get there». http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2016/june/tradoc_154698.pdf.

Mikelionis, Lukas (2016): «US-UK Trade Bill In Congress Just One Week After Brexit Vote». *Heatstreet* 1. juli 2016. Lastet ned 10.08.2016: <https://heatst.com/uk/us-uk-trade-bill-in-congress-just-one-week-after-brexit-vote/>.

Milt, David Jinks (2016): *Delivering Brexit. The True Cost of Leaving the EU*. ParcelHero Industry Report: <https://www.parcelhero.com/content/downloads/pdfs/brexit/brexitreport.pdf>.

Myhre, Tore (2016): «EFTA, Brexit og britene». *Aftenposten* 23. august 2016.

Organization for International Investment (2016): *Foreign Direct Investment in the United States. 2016 Report*. Washington DC: Organization for International Investment.

Parfitt, Tom (2016): «Europhiles insist EU trade deal with America would pose NO THREAT to health service». *Express*. Lastet ned 22.08.2016: <http://www.express.co.uk/news/politics/664760/TTIP-NHS-Nigel-Farage-Ukip-Brexit-EU-referendum-European-Union>.

Royal Mail (2016): «How important is the EU to UK trade?» Lastet ned 31.07.2016: <http://www.royalmail.com/corporate/your-business-matters/news-and-updates/eu-and-uk-trading-relationship>.

Scribd. (2016): «114th Congress 2d Session – MRW16B13». Lastet ned 9.08.2016: <https://www.scribd.com/document/317160209/Lee-Cotton-Introduce-United-Kingdom-Trade-Continuity-Act>.

Statistisk sentralbyrå (2016a): «Utenrikshandel med varer, 2015, endelige tall». Lastet ned 24.08.2016: <https://www.ssb.no/utenriksokonomi/statistikker/muh/aar-endelige/2016-05-19?fane=tabell&sort=nummer&tabell=265001>.

Statistisk sentralbyrå (2016b): «Utenlandskontrollerte foretaks aktivitet i Norge, 2007-2014». Lastet ned 24.08.2016: <http://www.ssb.no/virksomheter-foretak-og-regnskap/statistikker/utfono/aar/2016-06-22#content>.

The Telegraph (2016): «EU referendum: Comparing Norway and Switzerland with the UK»: <http://www.telegraph.co.uk/news/2016/06/16/eu-referendum-comparing-norway-and-switzerland-with-the-uk/>.

U.S. Department of State (2016): <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3846.htm>.

UK National Statistics (2016): https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/535964/OTS_Release_0516.pdf.

UK Trade & Investment (2016): *UKTI Inward Investment Report 2014 to 2015 (Online viewing)*. Lastet ned 24.08.2016: <https://www.gov.uk/government/publications/ukti-inward-investment-report-2014-to-2015/ukti-inward-investment-report-2014-to-2015-online-viewing>.

U.S. Department of Commerce (2016): «Top U.S. Trade Partners». Lastet ned 23.08.2016: http://www.trade.gov/mas/ian/build/groups/public/@tg_ian/documents/webcontent/tg_ian_003364.pdf.

Verdensbanken (2016a): «Trade (% of GDP)», «Exports of goods and services (% of GDP)» og «Imports of goods and services (% of GDP)». Lastet ned 23.08.2016: <http://data.worldbank.org/indicator/NE.TRD.GNFS.ZS>, <http://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS> og <http://data.worldbank.org/indicator/NE.IMP.GNFS.ZS>.

Verdensbanken (2016b): «International Comparison Program database»: http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD?order=wbapi_data_value_2014+wbapi_data_value+wbapi_data_value-last&sort=desc.

Vermes, Thomas (2016): «Nå åpner Elisabeth Aspaker EFTA-døra for Storbritannia». *ABC Nyheter* 24. august 2016. Lastet ned 25.08.2016: <http://www.abcnyheter.no/nyheter/2016/08/24/195237890/na-apner-elisabeth-aspaker-efta-dora-storbritannia>.

Fotnoter

- 1 Takk til Marius Doksheim og Steinar Juel for verdifulle kommentarer.
- 2 Regnet i USD faktiske valutakurser, mens det i kjøpekraftsparitet-korrigerede USD utgjør ca. en tredjedel av verdens bruttonasjonalprodukt (BNP)
- 3 Dette er tall kun for Foreign Direct Investments (FDI) og ikke investeringer gjennom Mergers and Aquisitions (M&A).
- 4 Statistiske analyser viser i følge rapporten en robust sammenheng mellom EU-medlemskap og FDI på mellom 14 og 38 prosent, gitt varierende statistiske forutsetninger og kontrollert mot data fra andre land (Dhingra et al 2016:2).
- 5 Hentet fra YouTube 30. Oktober 2015. Lastet ned 25.08.2016: <https://www.youtube.com/watch?v=OKricTbn5Ag>.
- 6 «Mediebildet: Kamp om Storbritannia i EFTA». Hentet fra Nei til EUs hjemmeside 16. August 2016. Lastet ned 25.08.2016: http://www.neitileu.no/aktuelt/nytt_fra_nei_til_eu/mediebildet_kamp_om_storbritannia_i_efta.